

РЕСУРСНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕСЕЛЕНИХ ОСІБ У ПРИЙМАЮЧИХ ГРОМАДАХ УКРАЇНИ

Погуляйло Т. О.,

аспірантка відділу соціальних експертиз

Інституту соціології Національної академії наук України

ORCID ID: 0000-0002-6608-4556

У статті розглядаються останні шість років в Україні, які насичені подіями, що призвели до масового переселення жителів Криму та Сходу до інших регіонів нашої країни. Кожен 29-й житель України змушений був залишити рідний дім і шукати безпечнішого місця. Однією з важливих проблем, що супроводжують внутрішньо переміщених осіб, є їхня адаптація у громадах, що приймають. Метою даної роботи було застосування ресурсного підходу в дослідженні цієї проблеми. Для досягнення мети застосовували методологію статистичного аналізу даних, отриманих Національною системою моніторингу ситуації із внутрішньо переміщеними особами. Для дослідження за основні ресурси, які можуть сприяти адаптації переселених осіб, вибрали чотири групи: особисті, матеріальні, соціальні та культурні. Розглянули, які із цих видів ресурсів мали мігранти до переїзду в нові місця проживання, які з ресурсів забезпечили громади, що приймають. Також дослідили, які з ресурсів могли вплинути на адаптацію внутрішньо переміщених осіб. Виявили, що такі особисті ресурси внутрішньо переселених осіб, як вік, стать, освіта, професія, відіграють важливу роль у процесі адаптації. Так, з'ясували, що найважче адаптуються на нових місцях проживання люди похилого віку або ж самотні люди, що не мають підтримки сім'ї та родичів. А такий культурний ресурс, як мова переселенців, може впливати на вибір регіону подальшого проживання, поряд із такими соціальними ресурсами, як, наприклад, освітні заклади, або ж із такими матеріальними ресурсами, як робочі місця. Для людей з інвалідністю та людей похилого віку важливими для їхньої адаптації є такі соціальні ресурси, як медичні заклади. Результати, отримані в роботі, мають наукову і практичну цінність для науковців галузей: соціології, психології, права. Крім того, застосований ресурсний підхід дозволяє правильно зробити акценти всім, хто намагається полегшити процес адаптації внутрішньо переміщеним особам: соціальним працівникам, юристам, політикам, громадським організаціям, волонтерам, запобігти ситуаціям, коли біженці з бойових точок так і не змогли адаптуватися в нових громадах і змушені, попри загрозу, повернутися у свої рідні оселі.

Ключові слова: внутрішньо переміщена особа (ВПО), проблеми, міграція, біженець, військовий конфлікт, приймаюча територіальна громада, адаптація, інтеграція, ресурс, Україна.

Постановка проблеми. Згідно з даними ООН у 2019 р. у світі налічувалося приблизно 45,7 мільйонів внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО), тільки 5,3 мільйонів ВПО повернулися в рідні домівки, іноді попри наявність ризику. До найнебезпечніших для життя людей точок планети належать: Демократична Республіка Конго, Сирія, Венесуела, Йемен та інші. У 2019 р. зазнав вимушеного переселення кожен 97-й житель світу. За останні півтора десяти років це число значно зросло. Так, у 2010 р. кожен 159-й, а у 2005 р. кожен 174-й мешканець планети змушений був змінити місце проживання під дією природних, техногенних чи військових загроз.

Україна у 2010–2019 рр. зайняла п'яту позицію у світі серед країн, що є джерелами нових заяв про надання притулку. Звісно, причиною цього, зокрема, є події, які відбуваються в Україні із 2014 р. Окупація Криму та Сходу України зробила ці регіони небезпечними для проживання. Мільйони людей вимушені залишати свої рідні домівки і шукати порятунку в нових місцях. Так, станом на липень 2020 р. в Україні мали статус внутрішньо переміщених з окупованих територій 1 448 615 осіб.

Майже 1,5 мільйони осіб, які втратили житло, джерело доходу, іноді близьких людей, змушені пристосовуватися до нових умов життя. У реаліях сьогодення процес адаптації внутрішньо переселених осіб є досить гострою проблемою, над вирішенням якої працюють науковці та фахівці в галузях психології, охорони здоров'я, соціології, права тощо.

У сучасній міжнародній та вітчизняній науковій літературі є багато праць, присвячених дослідженню питань ВПО. Їх систематизацію здійснювали М. Логвинова [5] й О. Проценко [13].

Формулюванням основних понять, застосовуваних до ВПО, цікавилися О. Бардінов і А. Бардінова [2]. О.О. Проценко вивчає наявні міжнародні теорії дослідження феномену внутрішніх переселень та розробляє нові теорії, спираючись на вітчизняний досвід [13].

Вплив ВПО на ринок праці громад, що приймають, та шанси їх працевлаштування в нових місцях проживання аналізували М. Блудова, В. Рибалко, О. Макарова, У. Садова, О. Риндзак, Н. Андрушин, С. Харабуга, К. Ніколаєць.

Житловим питанням, із якими стикаються ВПО, свої дослідження присвятили Т. Гнатюк, М. Авдєєва, А. Капліна, Г. Виноградова, І. Данилова, М. Кобець.

Соціальними питаннями, зокрема, питаннями соціального захисту та соціальної адаптації цікавилися Т. Семигіна, Н. Гусак, С. Трухан, П. Фугело, К. Бориченко, І. Леонова, О. Риндзак, М. Пархоменко, О. Зінченко, О. Балуєва, Н. Никифоренко, Н. Мазіна, Н. Скок, М. Філяк, Ю. Завадовська, Т. Алексєєва, І. Бойко, Л. Волошина, С. Гура, О. Мороз, В. Цибулько, Г. Солдатова, Л. Шайгерова, В. Гриценко, Т. Донських. Питанню адаптації дітей із сімей вимушених переселенців присвятила свою роботу О. Блинова [3].

Ресурсний потенціал ВПО досліджували О. Балуєва, Н. Никифоренко [1] й О. Новікова, Л. Шамілева [9], які розглядали ВПО як ресурс розвитку територіальних громад, що приймають, і акцентували увагу на позитивному впливі ресурсу ВПО на розвиток економіки, підприємницького та трудового потенціалу регіонів, які їх приймають.

Але, незважаючи на достатню кількість проведених досліджень, питання адаптації внутрішньо переміщених осіб залишається відкритим та потребує більш детального аналізу, щоб у подальшому полегшити життя та допомогти цим людям.

Методика досліджень. У роботі використано методологію вторинного соціологічного статистичного аналізу даних, отриманих завдяки підходу використання матриці відстеження переміщень, розробленою Міжнародною організацією з міграції, профінансованого Бюро у справах населення, біженців та міграції Держдепартаменту США, опублікованих у звітах Національної системи моніторингу ситуації із внутрішньо переміщеними особами в червні 2019 та 2020 рр., а також особистого анкетування, яке проходило із 2018 по 2020 рр.

Виклад основного матеріалу. Термін «ВПО» має різні трактування, оскільки використовується в галузях антропології, демографії, економіки, медицини, психології, права, соціології тощо. Наведено узагальнене поняття: внутрішньо переміщеними називаються особи, які мігрували в межах країни, унаслідок виникнення ризику насильства, загрози життю в місцях їхнього постійного проживання.

Поняттю «адаптація» також присвячено низку робіт. Унаслідок чого воно теж має різні трактування, залежно від галузі, у якій його використовують. С. Ніколаєнко наводить аналіз поглядів і тлумачень поняття «адаптація» відомих психологів, як-от З. Фрейд, К. Юнг, Є. Торндайк, Є. Толмен, Т. Цигульська [8].

У даній роботі приймемо визначення поняття «адаптація», яке найбільше його характеризує з погляду соціології. Адаптація – це процес взаємодії людини з іншими людьми, що має бути зрозумілим для всіх суб'єктів взаємодії і включати в себе підлаштування їх до правил і норм, що існують.

Стосовно дослідження процесів адаптації є два підходи: соціокультурний та ресурсний. Соціокультурний підхід передбачає дослідження процесу асиміляції ВПО в нове соціальне середовище з іншою культурою, або ж процесу виникнення мультикультурного соціального середовища, тобто мирного співіснування носіїв кількох культур на одній територіальній одиниці. Останнім часом соціокультурний підхід застосовується нечасто [11].

У даній роботі застосували ресурсний підхід у дослідженні адаптації ВПО в регіонах України. Розглядали чотири види ресурсів, які виділили у своїй роботі науковці А. Путінцев, Ю. Пащенко [11]: особисті, матеріальні, соціальні та культурні. Їх перелік та поділ за видами подано на рис. 1.

Ресурси ВПО			
Особисті:	Матеріальні:	Соціальні:	Культурні:
– стать; – вік; – освіта; – професія.	– житло; – джерело доходів; – заощадження; – транспорт.	– підтримка сім'ї; – мед. обслуговування; – освітні заклади.	– мова.

Рис. 1. Ресурси, які впливають на адаптацію ВПО

Розглянемо кожну групу ресурсів окремо.

1. Особисті ресурси.

До особистих ресурсів, що характеризують соціальний досвід і можуть впливати на адаптацію, варто віднести, зокрема, ґендерну приналежність та вік. Згідно зі статистичними даними звіту Національної системи моніторингу ситуації із внутрішньо переміщеними особами, опублікованого в червні 2020 р. [7], серед усіх ВПО жінки становили 58%. З них 5% – дівчатка до 4 років, 17% – жіноче населення віком 5–17 років, 19% – 18–34 роки, 36% – від 35 до 59 років, 23% – жінки, яким уже виповнилося 60 та більше. Серед усіх чоловіків, які мають статус ВПО, молодші 4 років 5%, віком від 5 до 17 років – 24%, від 18 до 34 років – 18%, від 35 до 59 – 37%, старших за 60 – 16%.

Яким чином ґендерна приналежність може впливати на адаптацію ВПО, розглянула у своїй роботі [4] Е. Зейтуллаєва. У результаті проведеного опитування серед ВПО обох статей отримала закономірність між відповідями на запитання і ґендерною приналежністю, із чого зробила висновки про різницю у процесі адаптації чоловіків і жінок ВПО. Так, жінки частіше зазнають погіршення психологічного стану, погіршення стану здоров'я, погіршення матеріального стану, ніж чоловіки. Жінкам частіше бракує поруч родичів та друзів. Частіше, ніж чоловіки, жінки вказують на погіршення сімейних стосунків. Чоловіки частіше, ніж жінки, вказують на проблеми, що виникли у процесі реєстрації за місцем проживання, відчують брак знань в області законодавства, яке безпосередньо стосується ВПО. Також у чоловіків та жінок різні джерела допомоги. Чоловіки більше довіряють місцевим мешканцям, керівництву організацій, у яких вони працюють, а також адміністрації та службі соціального захисту громади, що приймає, Міністерству з питань ТОК та ВПО. Жінки, у свою чергу, більше довіряють Міграційній службі, службі зайнятості, іншим ВПО. Загалом жінки емоційніше проходять процес адаптації у громадах, що приймають. Вони частіше звертаються по допомогу, частіше конфліктують із представниками служб, що виступають джерелами допомоги.

Звісно, вікова неоднорідність ВПО створює проблеми в їхній адаптації, оскільки різні вікові групи мають різні потреби, для забезпечення яких необхідно залучення різних соціальних інститутів. Як показують статистичні дані, серед тих ВПО, які так і не змогли адаптувати у громадах, що приймають, і повернулися до рідних домівок, більшість (64%) становлять люди, старші 65 років.

Оскільки основна частина (55%) ВПО як жіночої, так і чоловічої статі особи працездатного віку від 18 до 59 років, то важливим особистісним ресурсом, крім віку та статі, є конкурентоспроможність ВПО на ринку праці в місцях їхнього переселення, що дозволяє вирішити питання зайнятості та знаходження джерел доходів. На неї впливають рівень освіти і фах.

Так, за статистичними даними, станом на червень 2019 р. [6] повну вищу освіту мали 35% голів домогосподарств ВПО, базову вищу освіту – 13%, неповну вищу освіту – 10%, професійно-технічну освіту – 24%, повну загальну середню освіту – 11%, базову загальну середню освіту – 2%. Що стосується фаху, то найпопулярніші у ВПО професії сфери послуг (26%), а до переселення 6% ВПО реалізовували себе в інших галузях. Торгівлю обрали 17% ВПО, що на 2% менше, ніж до переселення. Хоча до сфери державного управління залучено на 2% ВПО більше, ніж до переселення, – 13%. У сфері освіти спостерігається стабільність кадрового складу (11% до і після переселення). Найбільшого дискомфорту, пов'язаного зі зміною професії в разі зміни місця проживання, зазнали працівники промисловості. Так, 8% ВПО довелося перекваліфікуватися, оскільки до переселення 18% ВПО були задіяні в цій сфері, а після переселення лише 10%. Більш стабільні сфери охорони здоров'я (до переселення – 6%, після – 5%), транспорту (до – 4%, після – 5%), будівництва (до – 3%, після – 4%), сільського господарства (до і після – 2%).

Про рівень адаптованості за показником працевлаштування свідчать такі показники: на квітень – червень 2020 р. працювали 56% ВПО, що на 11% нижче, ніж загальна цифра по Україні, а також на 17% нижче, ніж була у ВПО до їхнього вимушеного переселення. Тобто ще 17% ВПО, які до переселення працювали, після переселення не змогли працевлаштуватися. Крім того, тут відіграє вагому роль також ґендерний ресурс, оскільки серед осіб, що змогли знайти роботу у громадах, що приймають, 72% чоловіків, а жінок значно менше, лише 50%.

Що ж стосується розподілу працевлаштованих за місцями їх поселень, то найвищі показники має м. Київ. Тут, у 2020 р. мали роботу 74% з усіх ВПО, які там мешкають [7].

Як показали опитування, проведені під час анкетування, серед ВПО існують такі, що не працюють і не шукають роботу, хоча вони працездатного віку і не мають інвалідності (2%). 14% зайняті веденням домогосподарства та вихованням дітей, 4% не можуть працювати через інвалідність, а 24% становлять пенсіонери.

Попри існування бодай якогось місця роботи і джерела доходу, згідно із проведеним анкетуванням, більшість ВПО незадоволені низьким рівнем заробітної плати на новому місці роботи, відсутністю вакансій відповідно до кваліфікації шукача роботи. Тому розраховують на перекваліфікацію або ж відкриття власної справи.

2. Матеріальні ресурси.

Однією із груп матеріальних ресурсів, необхідних для адаптації ВПО, є джерела доходів. Основним джерелом доходів серед 61% домогосподарств ВПО є заробітна плата. Але залишається значна кількість домогосподарств, у яких основним джерелом доходів є державна допомога ВПО, гарантована законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». 38% домогосподарств ВПО за джерело доходу мають пенсію за віком або вислугою. До 7% домогосподарств ВПО розраховують на допомогу родичів або ж задовольняються тимчасовими заробітками, або отримують соціальну пенсію чи пенсію за інвалідність. Водночас на одну особу ВПО в середньому припадає дохід 3 350 грн на місяць.

У процесі адаптації частина ВПО змушені використовувати ще один вид матеріальних ресурсів, а саме заощадження. Так, згідно з опитуваннями, 40% ВПО витратили свої заощадження, 5% продали своє майно, 2% продали свої транспортні засоби.

Крім того, матеріальним ресурсом, що сприяє адаптації людини, є наявність житла на новому місці її проживання. Тільки 11% серед усіх ВПО мають власну житлову площу, орендують – 55%, 17% проживають у родичів, 5% мають житло в гуртожитках, 2% – у центрах, спеціально створених для тимчасового розселення переміщених осіб. Відсутність власного житла, на думку більше, ніж третини переселених осіб, є першочерговою проблемою на шляху до їхньої адаптації у громадах, що приймають [6].

3. Соціальні ресурси.

Одним із соціальних ресурсів, що має вплив на адаптацію ВПО у громадах, що приймають, є підтримка сім'ї, яка має бути нерозділена, а також близьких родичів. Відповідно до аналізу даних звіту Національної системи моніторингу [7], приблизно 25% ВПО проживають у місцях, куди вони переселилися без родини. Загалом по Україні ця цифра дещо нижча – 19%. Така різниця може свідчити про те, що частину сімей розділила лінія розмежування, що не сприяє швидкій та цілковитій адаптації переселених осіб. Найбільшу частину (35%) становлять домогосподарства ВПО, у яких проживають по 2 особи. По троє живуть у 22% домогосподарств ВПО, а по четверо – 18%. У результаті проведеного аналізу тільки цього соціального ресурсу (підтримка сім'ї) можна стверджувати, що з 19% ВПО, які станом на червень 2020 р. повернулися в рідні домівки, майже половина (47%) – це домогосподарства ВПО, у яких проживає тільки одна особа. На противагу 11%, які налічують більше 2-х осіб. Отже, однією із причин того, що майже половина ВПО, що повернулися із громад, що приймають, не змогли адаптуватися в нових місцях проживання, була відсутність підтримки сім'ї.

Також для адаптації у громаді, що приймає, необхідною умовою є задоволення основних потреб. І йдеться не тільки про матеріальні блага, як-от наявність житла, коштів на харчування та речей першої необхідності, а і про доступність медичного обслуговування, наявність освітніх закладів, комунікації.

Сім'ї, у яких є діти, а це, згідно зі статистичними даними, 40% домогосподарств ВПО, особливо переймаються доступністю закладів освіти, якістю надання освітніх послуг. Проведений аналіз статистичних даних, поданих в Інформаційно-статистичному бюлетені результатів діяльності галузі освіти у 2017/2018 н. р. «Освіта в Україні: базові індикатори» [10], показав, що ВПО мігрували в місця, де більша насиченість учнями шкіл, ніж була в їхніх рідних містах, проте рівень підготовки в них вищий, ніж у школах на батьківщині (див. табл. 1).

А ті домогосподарства, які мають у своєму складі осіб з інвалідністю, їх 14% серед усіх домогосподарств ВПО, переймаються наявністю та доступністю медичного обслуговування в місцях їхньої локації. Як свідчать опитування, понад 80% ВПО підтвердили існування аптек, лікарень, амбулаторій та пунктів невідкладної допомоги у громадах, що приймають.

Відчуття безпеки займає другу позицію в піраміді потреб А. Маслоу, тому для повноцінної адаптації є важливим компонентом. 88% ВПО повідомили про те, що в новому місці проживання почувують себе в цілковитій безпеці.

4. Культурні ресурси.

До культурних ресурсів можна віднести мову, релігію, традиції тощо. Згідно з переписом населення 2001 р. [12], у Донецькій та Луганській областях, а також в Автономній Республіці Крим розподіл за мовою був таким: у Луганській області рідною мовою вважали українську лише 30% населення, а 68,8% – російську. У Донецькій області рідною вважали українську мову 24,1%, а російську – 74,9%. У Криму за рідну мову обирали українську 10% населення, російську – 76,6%, кримськотатарську – 11,3%.

У результаті проведеного аналізу тільки одного культурного ресурсу особистості – мови можна зробити висновок, що найскладніше адаптуватися ВПО з Автономної Республіки Крим, які за рідну мову вважають кримськотатарську, оскільки в Україні в жодній області немає населення, що вважає цю мову рідною, лише в Херсонській області 0,1% місцевого населення є носіями кримськотатарської

мови. Стосовно ВПО, що рідною мовою вважають російську, то найсприятливіші умови для їхньої адаптації в Запорізькій, Одеській і Харківській областях (більше 40% місцевого населення є носіями російської мови), Дніпропетровській, Миколаївській, Херсонській областях та в Києві (від 31,9 до 25%). Зі статистичних даних, отриманих зі звіту Національної системи моніторингу ситуації із внутрішньо переміщеними особами, станом на червень 2020 р. найбільша кількість ВПО оселилися в Донецькій та Луганській областях (510 861 та 280 520 відповідно). Третій за чисельністю ВПО Київ (160 036). У Харківській обл. кількість ВПО становить 134 335, у Дніпропетровській – 71 277, Київській – 63 267, Запорізькій – 56 107, Одеській – 37 621.

Процес адаптації переселених осіб складається з кількох етапів:

- 1) оптимістичний настрій із надією на безпечне майбутнє;
- 2) поява депресії та розчарування внаслідок зростання негативного впливу оточення;
- 3) пік безпорадності; бажання змінити місце проживання;
- 4) поява відчуття інтегрованості до нового середовища;
- 5) цілковита адаптація.

Згідно зі статистикою, 82% ВПО проживають на одному місці більше 3-х років. Це може свідчити про те, що початкові три етапи адаптації вже пройдено.

Таблиця 1

Рівень наявності ресурсів, необхідних для адаптації ВПО у громадах України, що приймають

Житло				
Власне	Орендоване	У родичів	Гуртожитки	Центри для ВПО
11%	55%	17%	5%	2%
Джерела доходів				
Заробітна плата	Пенсія	Державна допомога ВПО	Соціальна допомога	Нерегулярний заробіток
61%	38%	51%	18%	7%
Медичне обслуговування				
Аптеки	Амбулаторії	Пункти невідкладної допомоги	Районні лікарні, поліклініки	
94%	80%	82%	87%	
Освітні заклади				
Наповненість шкіл	м. Київ	Дніпропетровська та Харківська обл.	Одеська, Донецька, Запорізька, Київська, Кіровоградська обл.	Херсонська, Рівненська, Закарпатська, Чернівецька, Миколаївська, Львівська обл.
	588 учнів	345 та 310 учнів	299–267 учнів	245–213 учнів
Найкращі результати на всеукраїнських олімпіадах (командний рейтинговий бал)	Харківська обл. (2,39)	Український фізико-математичний лицей Київського національного університету імені Тараса Шевченка (1,83)	м. Київ (1,79)	Львівська та Черкаська обл. (по 1,55)
Транспорт				
% ВПО, незадоволених транспортною доступністю				
21				
% ВПО, що задоволені доступністю соціальних послуг (2019 р.)				
Можливість здобути освіту та влаштувати дитину до школи чи дитсадка	Доступність адміністративних послуг	Доступність медичних послуг	Доступність можливостей працевлаштування	
87	82	70	68	

А. Путінцев, Ю. Пащенко [11] виокремили такі показники адаптації ВПО в рамках ресурсного підходу: наявність ресурсів для підтримання життєдіяльності: житла, джерел доходів, медичних закладів, закладів освіти, транспорту тощо. Згідно з таким підходом, загальна картина наявних ресурсів, які мають вплив на адаптацію ВПО у громадах, що приймають, має вигляд, поданий в табл. 1.

Ще одним із показників ступеня адаптованості ВПО у громадах, що приймають, можна вважати наявність чи відсутність у них бажання повернутися на місце їхнього проживання. Так, 19% мають намір повернутися, а 39% не мають такого бажання за жодних обставин. Цікавим є зв'язок між географічним розподілом нових місць проживання ВПО та їхнім наміром повернутися до рідних домівок. Як виявилось, наявна пряма залежність між відстанню від рідних осель до громад, що приймають, та небажанням повертатися навіть після врегулювання конфлікту на Сході. 57% тих, хто нині мешкають на Заході України, не мають такого бажання, на противагу 28% тих, хто мешкає неподалік лінії розмежування. 9% мешканців Заходу планують повернутися після завершення конфлікту. На Сході ця цифра становить 26%. Привабливість регіонів України для ВПО проаналізовано у праці [14]. Іншим показником ступеня адаптованості ВПО є небажання навіть тимчасово повернутися в рідні краї в 44%. Проте 36% зробили б це, та зупиняє їх лише небезпека, яку становить така поїздка.

Важливою на шляху до адаптації є інтеграція у громади, що приймають. Проведене опитування показало, що, на думку 50% самих респондентів, вони цілком інтегрувалися, а частково інтегрувалися 39% ВПО. Проте 7% ВПО вважають, що вони не інтегрувалися в місцеві громади. За географічним розподілом ВПО на карті України найбільше ВПО інтегрувалися в місцеві громади м. Києва (77%), західних і центральних областей (у межах 65–59%), і найменше – поблизу лінії розмежування (35–46%).

Основними чинниками, які вплинули на ступінь інтеграції ВПО в місцеві громади, на думку опитаних ВПО, були такі: житло (назвали 89% респондентів), постійний дохід (80%), зайнятість (48%), сім'я та друзі поруч (48%), доступність громадських послуг (45%), підтримка місцевих жителів (30%), доступ до персональних документів (26%) та можливість голосувати на виборах (19%).

Висновки. У процесі роботи досліджено особисті, матеріальні, соціальні та культурні ресурси, які мали внутрішньо переміщені особи до їх переїзду в нові громади, та ресурси, якими можуть забезпечити їх громади, що приймають. З аналізу статистичних даних виявлено, що деякі з ресурсів ВПО, наприклад, вік понад 65 років, мають негативний вплив на процес адаптації. Адаптація до громади, що приймає, значною мірою залежить від такого особистісного ресурсу, як гендерна приналежність, про це свідчить той факт, що загалом жінки емоційніше проходять процес адаптації у громадах, що приймають. Відсутність таких ресурсів, як доходи та житло, узагалі змусила 19% переселенців повернутися до своїх домівок, які ще не можна вважати безпечними. Мова як культурний ресурс стала вирішальною під час вибору місця переселення. Соціальні ресурси громад, що приймають, медичні заклади та заклади освіти важливі для адаптації ВПО.

Результати даного дослідження дають підстави вважати, що більшість ВПО вже пройшли найскладніші етапи у процесі адаптації та перебувають на її завершальній стадії. Проте ступінь адаптації коливається залежно від розташування громади, що приймає, на карті України. Найвищі показники мають західні регіони країни, а найнижчі – ближні до лінії розмежування.

Pohuliiailo T. Resource approach in the study of IDP adaptation in receiving communities of Ukraine

The article considers the last six years in Ukraine, which are full of events that led to the mass resettlement of residents of the Crimea and the East to other regions of our country. Every 29th resident of Ukraine was forced to leave their home and look for a safer place. One of the important problems accompanying internally displaced persons is their adaptation in host communities. The purpose of this work was to apply a resource approach in the study of this problem. To achieve this goal, we used the methodology of statistical analysis of data obtained by the National System for Monitoring the Situation of Internally Displaced Persons. Four groups were selected for the main resources that can facilitate the adaptation of displaced persons: personal, material, social and cultural. We considered which of these types of resources migrants had before moving to new places of residence, which resources were provided by the host communities. They also explored which of the resources could influence the adaptation of internally displaced persons. It was found that such personal resources of internally displaced persons as age, gender, education, profession play an important role in the process of adaptation. Yes, they found that the elderly or single people who do not have the support of family and relatives find it most difficult to adapt to new places of residence. And such a cultural resource as the language of migrants can influence the choice of the region of further residence, along with such social resources as, for example, educational

institutions, or with such material resources as jobs. For people with disabilities and the elderly, social resources such as medical facilities are important for their adaptation. The results obtained in this work have scientific and practical value for scientists in the fields of sociology, psychology, law. In addition, the applied resource approach allows to properly emphasize all those who try to facilitate the process of adaptation to internally displaced persons: social workers, lawyers, politicians, NGOs, volunteers, and prevent cases where refugees from battlefields have not been able to adapt to new communities and are forced, despite the threat, to return to their homes.

Key words: internally displaced person (IDP), problems, migration, refugee, military conflict, host territorial community, adaptation, integration, resource, Ukraine.

Література:

1. Балусева О., Никифорова Н. Внутрішньо переміщені особи як ресурс інноваційного розвитку в контексті теорії людського капіталу. *Менеджер*. 2018. № 3 (80). С. 5–15.
2. Бардінов О., Бардінова А. Змістова характеристика ключових понять, які застосовуються до внутрішньо переміщених осіб. *Витоки педагогічної майстерності. Серія «Педагогічні науки»*. 2017. Вип. 20. С. 16–20.
3. Блинова О. Соціально-психологічна адаптація дітей із родин вимушених переселенців. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2019. № 2. С. 19–30.
4. Зейтуллаєва Е. Гендерний вимір політики адаптації внутрішньо переміщених осіб. *Актуальні проблеми державного управління*. 2018. № 2 (74). С. 131–137.
5. Логвинова М. Міждисциплінарні дослідження внутрішньо переміщених осіб зі сходу України у працях українських науковців. *Регіональні проблеми України : географічний аналіз та пошук шляхів вирішення* : матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, м. Херсон, 3–4 жовтня 2019 р. / за заг. ред. І. Пилипенка, Д. Мальчикової. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 148–152.
6. Національна система моніторингу ситуації із внутрішньо переміщеними особами. Раунд 14 – червень 2019 р. URL: <https://iom.org.ua/ua/periodychni-vydannya>.
7. Національна система моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами. Раунд 17 – червень 2020 р. URL: <https://iom.org.ua/ua/periodychni-vydannya>.
8. Ніколаєнко С., Ніколаєнко О. Поняття адаптації в різних напрямках психології. *Світогляд – Філософія – Релігія* : збірник наукових праць. Суми : УАБС НБУ, 2012. Вип. 2. С. 68–77.
9. Новікова О., Шамілева Л. Мобілізація соціальних ресурсів внутрішньо переміщених осіб із промислових регіонів України на забезпечення розвитку територіальних громад. *Економіка промисловості*. 2016. № 4 (76). С. 70–79.
10. Освіта в Україні: базові індикатори. *Інформаційно-статистичний бюлетень результатів діяльності галузі освіти у 2017/2018 н. р.* URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/617/61743/1serpkonf-informatsiyuy-byuleten.pdf>.
11. Пащенко Ю., Путінцев А. Адаптація внутрішньо переміщених осіб в регіонах України : сутність, поняття, підходи. *Економіка. Фінанси. Менеджмент : Актуальні питання науки і практики*. 2019. № 9. С. 110–121.
12. Державний комітет статистики України. *Всеукраїнський перепис населення 2001 р.* URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/language/>.
13. Проценко О. «Внутрішньо переміщені особи» як категорія теоретизування та соціальної практики. *Грані*. 2018. Т. 21. № 4. С. 47–55.
14. Формування державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб в умовах системних криз в Україні : монографія / за заг. ред. О. Балусєвої ; Донецький державний університет управління. Кривий Ріг, 2018. Т. 3. 140 с.